

PORTAL

VERDENSHISTORIE - BIND 1: VERDEN FØR 1914

OLAV A. ABRAHAMSEN
STÅLE DYRVIK
FLEMMING SCHMIDT
ANDREAS AASE

Oversat og bearbejdet af
Anette Schmidt
Flemming Schmidt

Europæerne i Afrika

1830	Frankrig invaderer Algier
1852	Transvaal i Sydafrika bliver oprettet af boerne
1881	H. M. Stanley grundlægger Leopoldville for Leopold 2.
1882	Briterne slår et nationalistisk oprør ned i Ægypten
1884	Berlin-konferencen om deling af Afrika begynder
1896	Etiopierne besejrer de invaderende italienske styrker
1899	Boerkrigen i Sydafrika begynder

IMPERIALISMEN

Imperialisme vil sige, at stater skaffer sig herredømme og kontrol over andre stater. Det kan ske militært, politisk eller økonomisk. At udvide sin magt på bekostning af andre har altid været en del af menneskehedens historie. Imperialismen rummede dog en væsentlig forskel i forhold til tidligere: Vesteuropæerne nøjedes ikke med at erobre territorier i sine nærområder. De drog på erobringstogt over store oceaner til andre kontinenter; og de opbyggede imperier, som strakte sig over flere kontinenter.

Imperialismens tidsalder

Den britiske statsminister betragtede i 1852 kolonierne som "en møllesten om halsen på os". I Canada, Australien og New Zealand var briterne åbne for indre selvstyre. Samtidig var de spanske og portugisiske imperier i opløsning. De sydamerikanske stater var blevet selvstændige. Mange tolkede det som et tegn på, at den oversøiske erobring, som var startet i 1400-tallet, gik mod sin afslutning; men det skulle vise sig, at de tog fejl.

I 1870'erne tog udviklingen en ny og dramatisk vending. Europæiske stater nærmest konkurrerede om at få fat i de sidste "ledige" landområder på kloden, som kunne udnyttes. I løbet af 20-25 år blev en fjerdedel af Jordens areal erobret af europæiske imperialister og omformet efter deres behov. Storbritannien og Frankrig havde i kraft af deres flåder overherredømmet og gik foran. De nye europæiske nationalstater, Tyskland og Italien, gjorde også krav på "en plads i Solen". Det samme gjorde kong Leopold 2. af Belgien.

Ny eller traditionel imperialisme

Da interessen for nye kolonier blussede op i 1870'erne, havde flere af staterne allerede store koloniriger at forsvare. Frankrig havde erobret Algier i 1830 og var i færd med at trænge ind i Indokina. Briterne havde styrket deres position i Indien, og for at sikre sejlruten til Indien havde de sat sig på Kapkolonien på sydspidsen af Afrika.

Indien var vigtig for briterne. De importerede billige råvarer fra Indien i store mængder, især bomuld og te, og de solgte industrivarer på det indiske

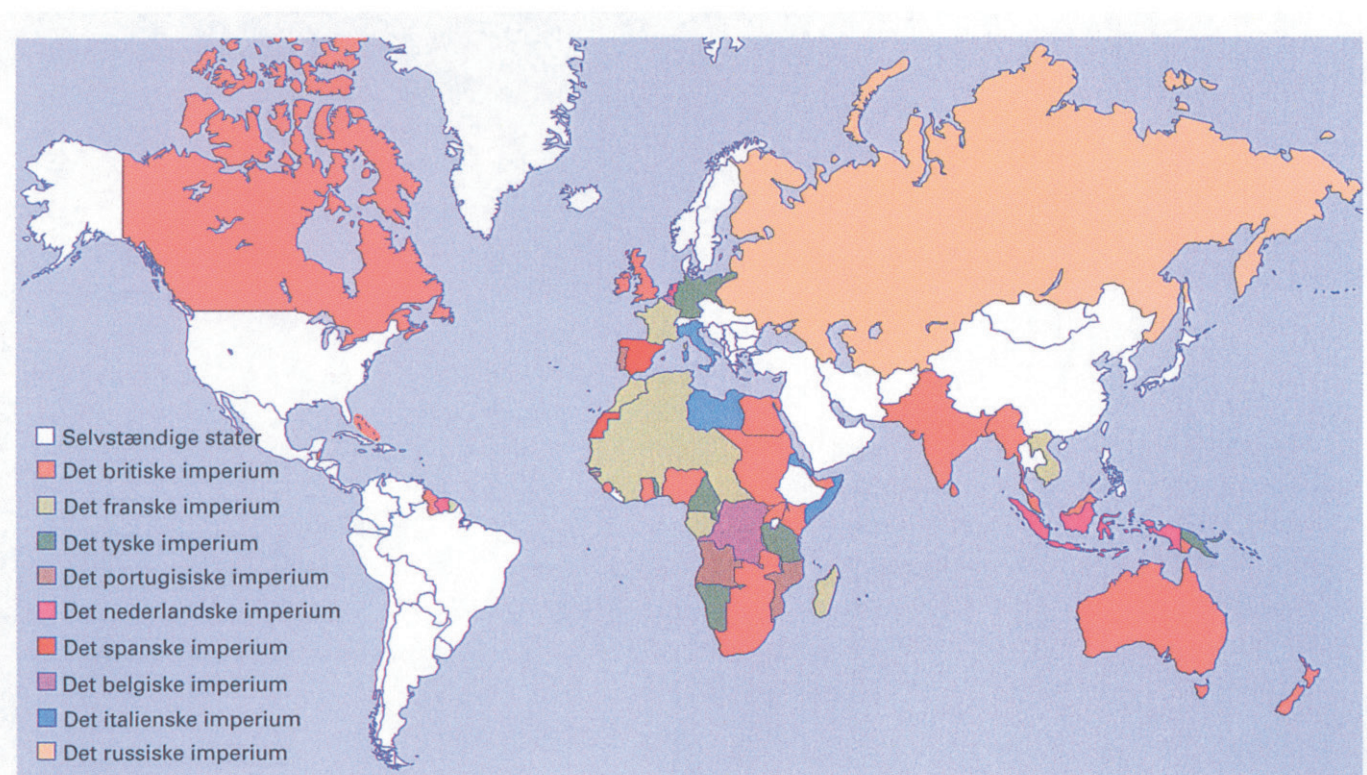
marked, som ikke var noget lille marked! Søvejen til Indien var lang. Derfor behøvede briterne havne som Cape Town, hvor skibene kunne få nye og friske forsyninger. De havde også behov for flådebaser og udstationering af store militærstyrker for at beskytte britiske handelsfartøjer og flådebaserne, og ikke mindst for at forsvare Indien og hindre andre stormagter i at komme for nær Indien.

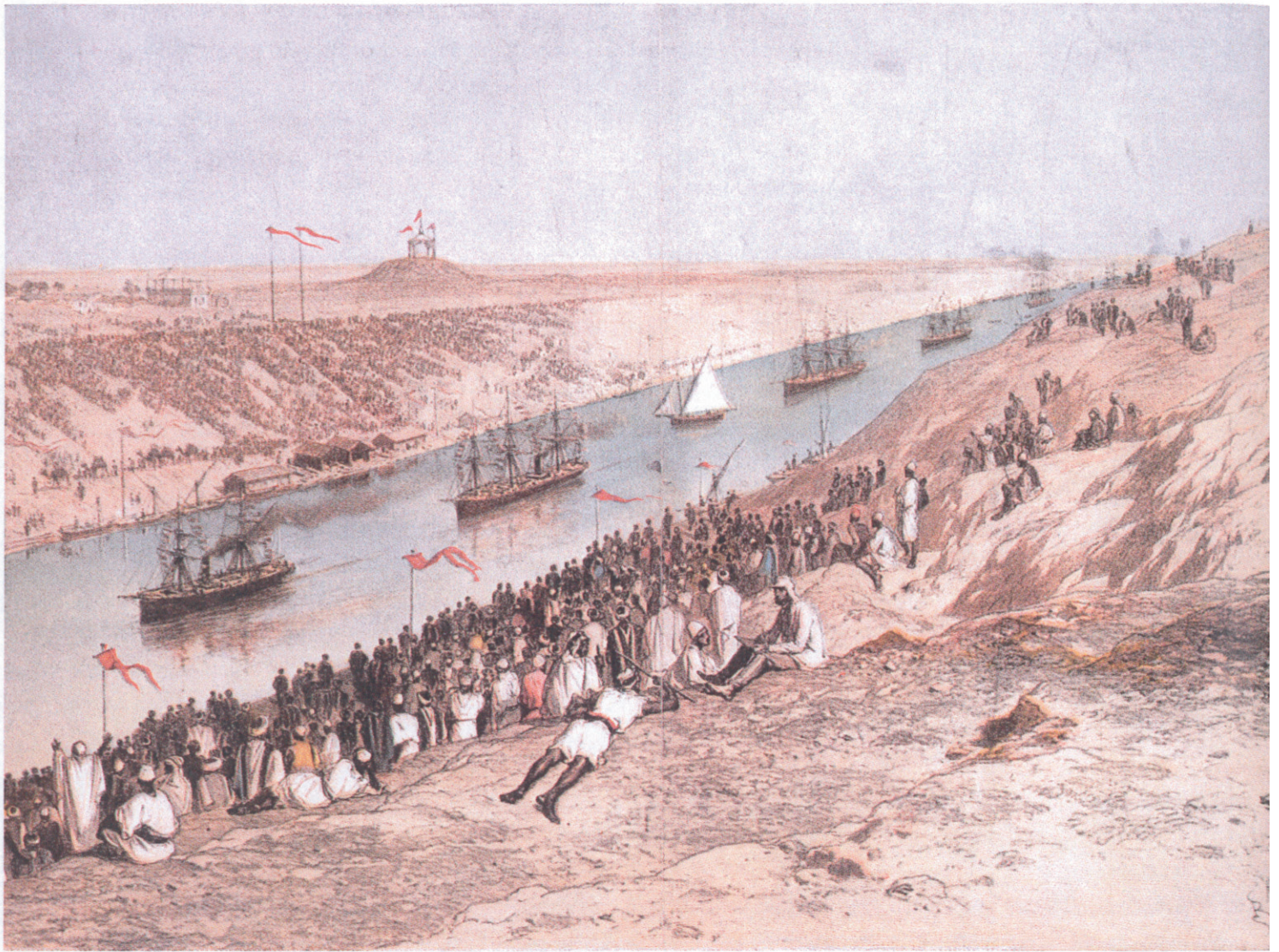
Briterne havde også bidt sig fast på andre strategisk vigtige steder langs søvejen til Indien. I 1875 købte Storbritannien andele i Suezkanalen, som var blevet anlagt i årene 1859-69. Suezkanalen var hovedpulsåren mellem England og kolonierne i Asien. Meget af det, som skete i perioden 1875-1914, drejede sig om at styrke og beskytte forbindelseslinjerne til Indien. Det var ikke mindst som ejer af Kapkolonien og interesseret i Suezkanalen, at England blev en af hovedaktørerne i kapløbet om Afrika.

Den imperialistiske bølge mod slutningen af 1800-tallet er blevet tolket som historisk ny og anderledes end tidligere tiders imperieopbygning. I forbindelse med den kolonisering, der fulgte i kølvandet på de store opdagelser, var datidens store handelskompagnier således de vigtigste aktører – fx blev den britiske kontrol med Indien frem til 1800-tallet sikret af det engelske ostindiske kompagni og ikke af den britiske statsmagt. En del forenklet kunne man med et nutidigt begreb betegne denne tids kolonialisme som en opgave, staten havde "udliciteret" til private handelskompagnier, som fik monopol på råstofudvinding og handel i et givet område og ret til at uddanne militære styrker for forsvar af området.

De europæiske koloniriger i 1914

Storbritannien var verdens største kolonimagt. Det britiske imperium omfattede en fjerdel af hele klodens landarealer. Briterne herskede over 400 millioner mennesker. Det franske imperium var næststørst. De gamle nederlandske, portugisiske og spanske imperier var blevet reduceret, men eksisterede fortsat. Tyskland, Italien og Belgien skaffede sig også kolonier i 1800-tallet. Rusland herskede over et enormt imperium, men da det var et sammenhængende landområde, blev det ikke betegnet som et kolonirige.

Eduard Riou (1833-1900): Første tur gennem Suezkanalen

Illustration i en bog om Suezkanalen, som udkom i åbningsåret 1869

I modsætning hertil blev den nye imperialistiske bølge styret af statsmagten som et element i stormagtspolitikken. Forholdet mellem stormagterne i Europa blev stadig mere spændt mod slutningen af 1800-tallet, og dermed betragtede stormagterne store kolonibesiddelser som et middel til at styrke deres position på den europæiske storpolitiske scene. De mange militære, diplomatiske og finansielle ressourcer, som staterne derfor var villige til at bruge på opgaven, gjorde det muligt at ekspandere overraskende hurtigt, og verden blev vidne til et usædvanligt kapløb mellem stormagterne om kolonier. Det var også nyt, at nye områder – Afrika og Asien – blev inddraget i stormagternes imperieplaner, ligesom det var nyt, at en begejstret opinion derhjemme fulgte imperiebyggeriet med største interesse gennem avisernes daglige skildringer af voldsomme sammenstød i fjerne lande. Den slags stof appellerede til følelser og nationalstolthed og kunne bruges af regeringerne til at få folkelig opbakning til den oversøiske ekspansion og en til tider hasarde-ret udenrigspolitik i årene op til 1. verdenskrig.

**Den britiske øverstkommanderende,
general Kitchener kaster mahdiens aske
for vinden**

Farvelitografi 1898

I den muslimske verden var der mange religiøst inspirerede oprør mod det europæiske kolonistyre. Flere oprør blev anført af såkaldte madhier, dvs. personer som blev anset for at være direkte vejledt af Gud. Madhien Muhammed Ahmed Abdullah stod i spidsen for et oprør mod briterne i Sudan i midten af 1890'erne. Først i 1898 generobrede britiske styrker Sudan under ledelse af general Kitchener, som senere blev britisk krigsminister i 1914

Teknologiske forudsætninger

De nye imperier var på mange måder et produkt af industrialismen. Der var opstået et teknologisk og militært gab mellem de vestlige industrinationer og resten af verden, bl. a. illustreret ved vestens ibrugtagning af rifler med magasin og maskingeværer mod slutningen af 1800-tallet. I et slag ved Omdurman i Sudan i 1898 anvendte den engelske general Herbert Kitchener maskingeværer i nedkæmpelsen af sudanesiske. Kitchener mistede 49 mand og Sudan 11.000. En sådan begivenhed viste europæerne tydeligt, hvilket magtmiddel de havde til rådighed, og de blev derfor enige om ikke at sælge geværer og våben i Afrika.

Det våbenteknologiske forspring var en vigtig forudsætning for erobringerne. Medicinske landvindinger var en anden. Tropesygdomme havde fået europæerne til at holde sig til kystområderne, men i 1820'erne opdagede man, at kinin beskyttede mod malaria, og i 1840'erne begyndte europæerne i Vestafrika at tage kinin regelmæssigt. Dødeligheden (antal døde pr. 1.000 personer) faldt fra op mod 750 om året til mellem 50 og 100.

Racisme og biologi

1800-tallets europæere følte sig moralsk og kulturelt overlegne i forhold til de "primitive" folkeslag i Afrika. Briter, franskmænd og tyskere så det nærmest som deres pligt og opgave at sprede den europæiske civilisation til de "lave-restående folk" – godt assisteret af den kristne mission.

I slutningen af 1800-tallet fandt imperialismen sin ideologiske begrundelse i socialdarwinismen, *Charles Darwin* havde i bogen *On The Origin of Species by Means of Natural Selection* (1859) vist, at de biologiske arter på Jorden havde udviklet sig gennem naturlig udvælgelse. I kampen for tilværelsen var det de mest livskraftige skabninger, som overlevede, og som førte sine arveanlæg videre til næste generation. Den britiske filosof *Herbert Spencer* skabte udtrykket *survival of the fittest* og mente, at Darwins teori ikke kun gjaldt for udviklingen af biologiske arter, men også i kampen for tilværelsen mellem mennesker, stater og racer. Kun de stærkeste og mest livsduelige ville overleve. Denne tankegang kaldes *socialdarwinisme*. Nogle af de europæiske erobrere betragtede i forlængelse heraf den hvide race som en højere race og europæernes teknologiske overlegenhed som et bevis herpå. Mange handlede i tråd med denne absurde tankegang og kunne derigennem legitimere deres erobringer og undertrykkelse.

Markeder og stormagtsambitioner

I årtierne omkring 1900 var det en dominerende opfattelse, at Jordens resourcer var begrænsede, og at det var vigtigt at sikre sig adgang til råvarer, halvfabrikata, markeder og billig arbejdskraft i fx mineindustrien. Som den britiske koloniminister *Joseph Chamberlain* sagde i 1897: "Det er et tegn i tiden, at al magt samles i hænderne på store imperier, mens mindre stater reduceres til anden- og tredjerangs nationer."

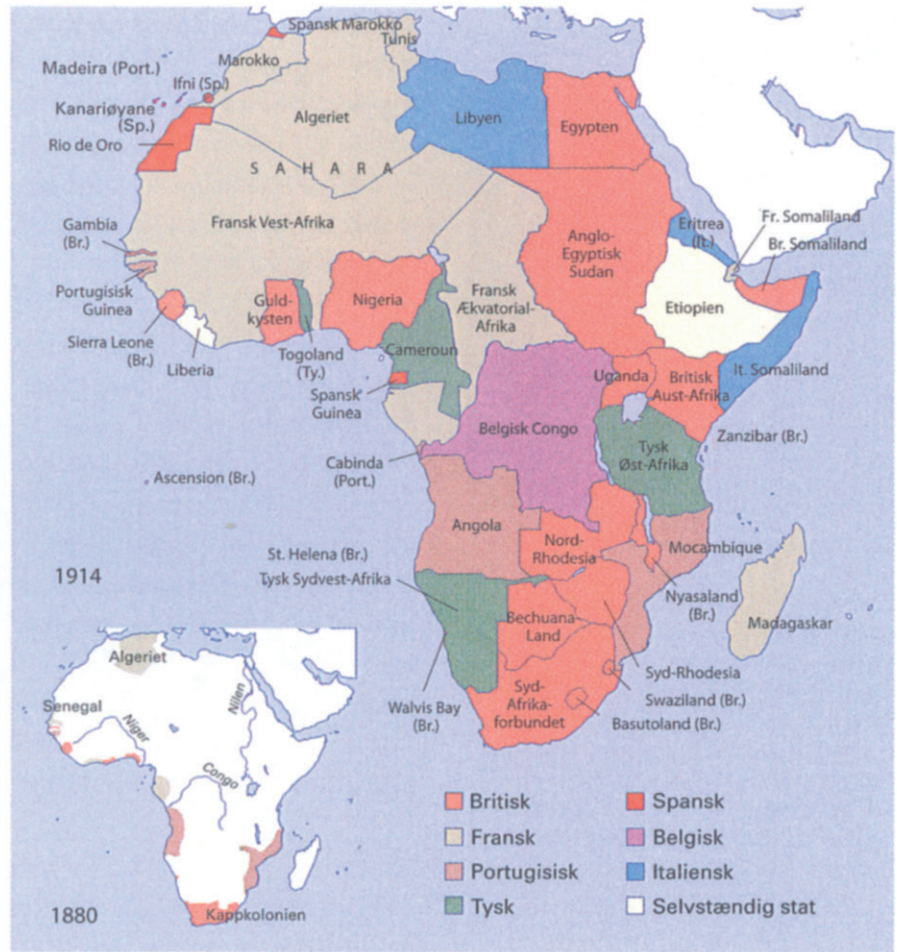
Heroverfor står, at stormagternes økonomiske udbytte af de nye erobringer i Afrika blev meget magert. Afrika var ikke særlig vigtig for verdensmarkedet. Men selv om det økonomiske udbytte alt i alt var tvivlsomt, var troen på store gevinster i samtiden ikke desto mindre en vigtig drivkraft bag kolonikapløbet.

KAPLØBET OM AFRIKA

Afrika var hovedscenen for den nye imperialismen. Ved starten af 1880'erne var det kun Algier, Sydafrika og enkelte mindre kystområder som var under

Europæiske kolonier i Afrika i 1914

Sådan så Afrika-kortet ud efter det europæiske koloni-kapløb. Kun Liberia og Etiopien var selvstændige i 1914

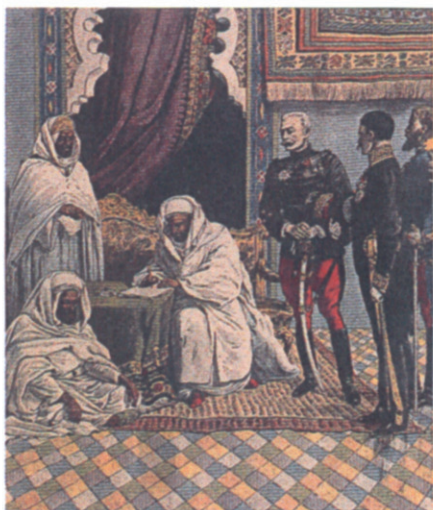

direkte europæisk styre. Tredive år senere var der to formelt selvstændige stater tilbage i Afrika, nemlig Liberia og Etiopien, som Italien forgæves havde forsøgt at erobre. Resten af det afrikanske kontinent var delt op i kolonier, som var underlagt europæiske kolonimagter.

Sammenhængende koloniriger

Delingen af Afrika skete ganske vist på rekordtid, men i enkelte områder var der dog en vis europæisk tilstedeværelse inden slutningen af 1800-tallet. Egypten, som havde været en provins i Osmannerriget, var i årene 1798-1801 besat af Frankrig under Napoleon. Den franske besættelse havde sat sig spor, og i årene derefter påbegyndte det nye styre en modernisering af landet efter vestligt mønster. Blandt andet anlagde man ved hjælp af fransk kapital Suez-kanalen i årene 1859-69.

Moderniseringen gjorde styret afhængig af lån fra de europæiske lande, og i 1875 solgte den egyptiske regering sine andele i Suez-kanal-selskabet til Storbritannien. For at beskytte den store investering besatte briterne Egypten i 1882, men lod den lokale hersker, kediven, blive siddende under britisk kontrol. Storbritannien fik derved fuld kontrol over både Suezkanalen og Nilen, som med sine kanaler var af stor betydning for egyptisk økonomi.

Den marokkanske sultan fraskriver sig tronen

Illustration fra det franske tidsskrift
Le Petit Journal

Marokko kan føre sin historie som et selvstændigt muslimsk rige tilbage til 700-tallet, og i 1400-tallet og 1500-tallet modstod landet portugisiske og spanske erobringforsøg. Men i 1912 måtte sultanen fraskrive sig tronen, og Marokko blev fransk koloni. Det var både gældsproblemer og militære trusler, som tvang sultanen til at gå af

Briterne havde også haft fodfæste i Sydafrika siden slutningen af 1700-tallet, hvor de erobrede Kapkolonien og drev boerne længere mod nord. Briterne udarbejdede nu planer for et sammenhængende kolonirige i Afrika fra Cairo i nord til Kapkolonien i syd. Frankrig svarede igen med erobringer i Vestafrika. Tyskland erobrede på få år (1883-85) store landområder i Øst-, Syd- og Vestafrika. Briterne svarede igen ved at erobre Uganda og Kenya for at hindre tyskerne i at nå frem til Nilens kilder og i syd indtog man det nuværende Zimbabwe og Zambia. Ved hjælp fra den engelske opdagelsesrejsende Henry M. Stanley blev Congo en belgisk kronkoloni.

Berlin-konferencen

De mange modsætninger mellem stormagterne, som kapløbet om Afrika skabte, fik den tyske kansler Bismarck til at tage initiativet til en international conference i Berlin i 1885. Målet var at skabe enighed om internationale spilleregler om den fremtidige kolonisering af Afrika. På konferencen var der enighed om, at den magt, som havde besat et kystområde, havde fortrinsret til landet bag kystområdet. Hvis man undlod at erobre baglandet, bortfaldt fortrinsretten imidlertid, og der var principiel lige ret for alle. I realiteten bidrog konferencen til at øge kapløbet om Afrika: Hver kolonimagt satte alt ind på at erobre sit "bagland" så hurtigt som muligt.

Konferencen godkendte også den belgiske konges overherredømme over Congo. Senere blev det afsløret, at kongen ranede enorme værdier til sig fra Congo og var skyldig i nogle af de mest brutale overgreb på lokalbefolkningen. Skønsmæssigt mistede 10 millioner mennesker livet som følge af overgreb fra kong Leopold og hans håndlangere. I 1908 blev kongen tvunget til at sælge sin kronkoloni til den belgiske stat.

KOLONISTYRE

"Her er vi, tre hvide mænd i hjertet af Afrika, med 20 negersoldater og 50 negerpolitibetjente, ca. 100 kilometer fra den nærmeste lejr med forstærkninger. Vi skal styre et distrikt med ca. 1/2 mio. velbevæbnede vildmænd, som for ganske nylig er kommet i kontakt med den hvide mand... Situationen er rigtig morsom."

Citatet er hentet fra en britisk officers dagbog i 1902. Officeren var stationeret i Kikuyuland i Kenya. Citatet er et vidnesbyrd om, at kapløbet i Afrika førte til større erobringer, end kolonimagterne havde råd til at administrere direkte. Styret i kolonierne måtte derfor opbygges ved hjælp af lokale samarbejdspartnere. I et længere historisk perspektiv drejede det sig ikke bare om at sikre sig administrativ kontrol over et område, men om at opbygge stater på et kontinent, hvis indbyggere slet ikke havde forestillinger om, hvad en moderne stat var.